

Snježana Banović

Nova izdanja hrvatske drame na francuskome: Dubrovačka trilogija I. Vojnovića i Gospoda Glembajevi M. Krleža

Nakladnik: Prozor

Prijevod: Nicolas Raljević

Nakladnička kuća Prozor Nicolasa Raljevića započela je svoj put u proljeće ove godine zahvaljujući tom agilnom prevoditelju hrvatske drame na francuski – preveo ih je čak trideset i sedam! Samozatajni Raljević postao je tako najplodniji prevoditelj na francuski u povijesti našega kazališta i najuporniji promotor naše dramske književnosti u povijesti kulturnih francusko-kulturnih veza. A one nisu započele jučer, naime, od davnih dana, sve onamo od Marka Marulića bilježe se vrijedne aktivnosti i veze te vrste.

Mnogo toga hrvatskoga u Francuskoj ušlo je i u narodni mit: prije svega, tu je široko opjevana kravata iz doba Luja XIV. i nešto manje opjevana muštarda, no malo je poznato da početak veza između dvaju naroda datira iz još ranijeg doba: od križara koji u XIII. stoljeću donose francuske vijesti na područje današnje Hrvatske. Istodobno, nisu bili rijetkost ni studenti iz naših krajeva na francuskim sveučilištima (Herman Dalmatinac), na Sveučilištu Sorbonne studira i budući zagrebački biskup Stjepan II., s njim i Juraj iz Slavonije, koji 1385. postaje *maître en arts*, te Augustin Kažotić iz Trogira (dominikanac i zagrebački biskup 1303. – 1322.) – svi su oni u Parizu završili teolo-

giju. Marka Marulića, oca hrvatske književnosti, prevodili su na francuski pjesnici Paul du Mont, Charles Didier i Anne D'Urfé.

Poslije, u prosvjetiteljstvu, kulturne se veze intenziviraju: Molière se prevodi (prvi Fran Krsto Frankopan), obrađuje i postavlja na scenama Zagreba i Dubrovnika, a u istome je gradu među mladarijom (na užas Senatora) u velikoj modi i Voltaire. U to vrijeme u Zagorju se grade dvorci po uzoru na one francuske, a u Francusku se polako probijaju i hrvatski znanstvenici (Ruder Bošković). Oduševljenje u akademskim krugovima izazivaju *Hasanaginica* i Đorđićeve *Krijesnice* koju prevodi jedan od začetnika romantizma, književnik i akademik Charles Nodier.

U nas je pak u XIX. st. najveći promotor francuske književnosti – kako prozne, tako i dramske (zahvaljujući mjestu dramaturga u gornjogradskome kazalištu) – August Šenoa, a s druge strane, njegova djela prevode na francuski i objavljuju časopisi *Revue du Nord* i *Revue de Paris*, koji često na svoje stranice uvrštavaju i druge hrvatske pisce. U dvorcu Januševcu živi prijatelj i savjetnik bana Jelačića, gorljivi ilirac Edgar Bourree de Corberon, blizak s obitelji

Samozatajni Raljević postao je tako najplodniji prevoditelj na francuski u povijesti našega kazališta

Drašćević, koji se zauzima za osnivanje sveučilišta u Zagrebu i koji je volio Hrvatsku «kao svoju rođenu» (M. Bogović).

Početak XX. stoljeća veze su najintenzivnije: u Parizu borave Antun Gustav Matoš, Janko Polić Kamov i Tin Ujević. Ivo Vojnović živi u Nici (1918. – 1922.), u isto vrijeme stipendist u Parizu Vlaho Bukovac dobiva Grand Prix na Pariškome salonu. Svi skupa često sjede u pariškoj Café de Dôme, dramu s tim naslovom objavljuje Josip Kosor. Dok oni tako upijaju pariški spleen, u Zagreb dolazi Sarah Bernhardt, no Zagrepčani ne pokazuju preveliko oduševljenje: Marija Ružička Strozzi – objavljuju zagrebački listovi – za klasu je bolja!

Uoči Drugoga svjetskog rata Nantes i Pariz dom su Vladi Habuneku, a nagradu Francuske akademije dobiva povjesničar, političar i diplomat Lujo Vojnović, za djelo *Histoire de Dalmatie*. Nakon rata, Pariz je izbor Radovanu Ivšiću, Ivi Malecu, plesačima Veselku Suliću, Milku Šparembleku – mogli bismo nabrajati i dalje pa nikako ne zaobići npr.

gostovanje pariškog TNP-a (Theatre National Populaire), u to doba nacionalnog kazališta izražene društvene misije i jednog od najprogressivnijeg u Europi pod umjetničkim vodstvom Jeana Vilara, zatim nezaobilazni Francuski institut, osobito njihovu programski raskošnu „Mediateku“, kao i dugogodišnji časopis *Les Annales de l'Institut français* pokrenut 1937. godine. Neke važne veze između dviju zemalja podržali su i akademski krugovi, tu se mora spomenuti jedno doista istaknuto ime u slavističkim znanostima – ono Paul-Louisa Thomasa, upravo umirovljena profesora na slavističkom odjelu Sveučilišta Paris-Sorbonne.

Također neizbježno ime u promociji hrvatske drame i teatrologije jest ono redatelja Miloša Lazina, već preko dva desetljeća stanovnika Pariza koji redovito i temeljito sakuplja prevedenu bibliografiju suvremene drame iz zemalja bivše Jugoslavije. Njegova bibliografija, koja sve više postaje dramskom hrestomatijom suvremene hrvatske, srpske, bosanskohercegovačke, slovenske, makedonske i albanske drame, može se naći na mrežnim stranicama platforme «Troisième bureau» (<http://www.troisiembureau.com/qui-sommes-nous/le-centre-de-ressources/>.)

Na istom se mjestu mogu pronaći i mnogi tekstovi na francuskom jeziku o kazalištu jugoslavenskoga kulturnog pro-

Početak XX. stoljeća veze su najintenzivnije: u Parizu borave Antun Gustav Matoš, Janko Polić Kamov i Tin Ujević. Ivo Vojnović živi u Nici (1918. – 1922.), u isto vrijeme stipendist u Parizu Vlaho Bukovac dobiva Grand Prix na Pariškome salonu.

stora, pa iako je onih suvremenih najviše, ima i velik broj onih objavljenih tijekom XIX. i XX. stoljeća među kojima su mnogi koji se dotiču hrvatske drame i kazališta.

Što se pak tiče tiskanja hrvatske književnosti u Francuskoj, poznato je da se najviše objavljuje hrvatska poezija: tu je nezaobilazna izdavačka kuća „Edition Caractère“ s trima knjigama hrvatskih suvremenih pjesnika (Maroević, Bačić, Maković) te „Domain Croate“ u kojoj je izišlo čak deset knjiga poezije – od A. B. Šimića, Cesarića, Šoljana i Mihalića preko Mrkonjića i Čegeca do Mićunovića i Sibile Petlevski, najviše zahvaljujući prevodilačkom trudu prevoditelja Vande Mikšić, Jeana De Brayna i Martine Kramer. I dok je poezija tradicionalno rado prevedena, tiskana i promovirana, to nije slučaj s romanima koji su prevedeni tek sporadično – najprevedenija je Dubravka Ugrešić sa sedam knjiga, Miljenko Jergović s pet, a Daša Drndić s dvama romanima također je među favoritima kod jednog od najvećih francuskih nakladnika, Gallimarda. Primjerice, romani barda naše književnosti Ranka Marinkovića u Francuskoj uopće nisu prisutni. No ipak, u recepciji je ovdje ispred svih Predrag Matvejević sa svojim *Mediterranskim brevijarom*, a kad smo kod Matvejevića, valja podsjetiti da je on svojevremeno, kao stanovnik Pariza i predavač na Sveučilištu Sorbonne poduzimao brojne značajne inicijative glede hrvatsko-francuskih kulturalnih poslova, a osobito oko Krleža, koji je zapravo u Francuskoj tek recentno «otkriven», iako je još šezdesetih godina prošloga stoljeća Jean-Paul Sartre glasno poručivao: «Čitajte Krležu!»

Prošle je godine učinjen još jedan napor u tiskanju hrvatske književnosti – nakladnička kuća Durieux predstavila je dvobroj časopisa „Le fantôme de la liberté“ (proljetos i promovirala u Parizu) podnaslovljen kao «Revue littéraire pour la survie en ces temps schizophrènes» («Književna revija za preživljavanje u ovim šizofrenim vremenima») na čak 912 stranica. Velik je to izbor djela suvremenih hrvatskih pisaca, umjetnika, fotografa, ujedno i najveća panorama hrvatskih autora ikad objavljena na francuskom. Što se drama tiče, tu su objavljene sljedeće: *Kamov – smrtopis* (1978.), peta po redu drama Slobodana Šnajdera, *Tragedija mozgov* Janka Polića Kamova, *Kroz sobe* Ivana Vidića, *Judith French* Vlatke Vorkapić, dvije Nikole Tuteka (*Treća priča o strašno tužnom čovjeku i vodokotliču*, *Nova*

ekologija) te glazbena drama Alfija Kabilja i Mate Marasa *Madame Hamlet*. Ideja priređivača (književni urednik, prevoditelj i publicist Nenad Popović, pisac, redatelj i prevoditelj s pariškom adresom Yves-Alexandre Tripković te pisac i urednik Dalibor Šimpraga) bila je vrlo ambiciozna: predstaviti trenutno stanje u Hrvatskoj što se tiče njezine literarne intelektualno-umjetničke prezentabilnosti, napose one književne. Među čak sedamdeset i jednim autorom, od čega je i trideset prevoditelja, ističe se i ime Yvesa Alexandrea Tripkovića koji slijedi Rajčevića s 15 prevedenih hrvatskih drama, među njima nekoliko drama Ivana

Od suvremenika, Rajčeviću nisku prijevoda nastavljaju spomenuti *Kamov, smrtopis* Slobodana Šnajdera, Matišićev *Ničiji sin*, Gavranova *Nora danas*, pa *Bijelo i Prolazi sve* Dubravka Mihanovića, *Klempajevi* (parodija *Glembajevih*) Pave Marinkovića, kao i dvije drame Tene Štivičić, *Nemreš pobjeć od nedjelje* i *Nevidljivi*.

Vidića i tri legende Miroslava Krleža – *Adam i Eva*, *Saloma* i *Maskerata*. U zborniku je, jasno, zastupljen i Nicolas Rajčević, i to dvama značajnim prijevodima – *Kamovljeve Tragedije mozgov* i Šnajderove drame o tome riječkom piscu – *Kamov, smrtopis*.

Povod za ovaj tekst upravo je njegov samozatajni i vrijedni doprinos, zasigurno u rangu onoga srednjovjekovnih pjesnika prevoditelja: recentno tiskanje dviju hrvatskih drama u vlastitoj ediciji Prozor: *Vojnovičeve Dubrovačke trilogije* (prevedeno 2015.) i prvi dio Krležine, agramske trilogije: *Gospoda Glembajevi*, kao vrhunac njegova intenzivnog rada na hrvatskoj drami započetog 2011. godine upravo s prijevodom Krležine drame o raspadu najpoznatije imaginarnе hrvatske obitelji u povijesti naše književnosti. Do kraja godine očekuje se izlazak iz tiska i treće knjige – radi se o komediji *Amerikanska jahta u splitskoj luci* Krležina suvremenika, prijatelja pa potom i protivnika Milana Begovića, a čija je *Venus Victrix* u pripremi kod Rajčevića.

Ovaj projekt doista zavređuje najveću pozornost jer kad je u pitanju dramska književnost, s tiskanim izdanjima stoji mnogo slabije nego s poezijom i prozom, iako ih je dosad prevedeno više stotina. Veliki broj njih može se pronaći na platformi EURODRAM (<http://www.sildav.org/eurodrum>) u okviru kreativne udruge La Maison d'Europe et d'Orient koju podržava francusko Ministarstvo kulture i regija Île-de-France, a koju je osnovao istaknuti redatelj i glazbenik Dominique Dolmieu. U sklopu te platforme iznimno je aktivan izdavač «L'espace d'un instant» fokusiran izričito na novu dramu jugoistočne Europe. U razdoblju 2002. – 2016., ritmom tiskanja od šest do devet knjiga, izišlo je iz tiska 216 tekstova od čak 168 autora objavljenih u 78 knjiga – među njima i one Asje Srncac i Slobodana Šnajdera.

«Fenomen Rajčević» nezaobilazan je u ovome iznimno važnom području, iako je taj aglini prevoditelj poznat samo uskom krugu frankofonih umjetnika i kulturnih djelatnika iz Hrvatske i ostalih zemalja bivše Jugoslavije. Nažalost, stoga je i slabo zapažen u Hrvatskoj, premda je kroz svoju platformu NRJ («Nicolas Rajčević Juxtaposition») već Francuskoj predstavio brojne hrvatske dramatičare i njihova djela – od Vojnovića, Kamova i Krleža do Šnajdera. Rajčević radi kao nastavnik francuskoga jezika u jednoj tehničkoj školi na periferiji Pariza, a od 2011. strastveno i uspješno prevodi, jednu za drugom, hrvatske drame na francuski jezik.

Na red su napokon za tisak došli i njegovi prijevodi Vojnovičeve *Dubrovačke trilogije* za koju je, kao predgovor, preveo i uvrstio tekst Branka Gavella iz 1953. «Što mislim da znam i što ne znam o Ivu Vojnoviću» iz knjige *Književnost i kazalište* (1970.), i spomenutoga prvog dijela Krležine agramske trilogije, *Gospoda Glembajevi*, za koju je uvodni tekst napisao Boris Senker. Taj je prijevod bio (djelomično) javno čitan u listopadu 2012. godine na prestižnoj pariškoj adresi Carrousel du Louvre u vrijeme hrvatskog festivala u Francuskoj «Croatie, la voix!», a čitali su ga članovi ansambla Comédie-Française u režiji Laurenta Muhleisena.

Uz *Glembajeve*, Rajčević, koji je uz ostalo završio i staž iz dramaturgije u kazalištu Amandiers u kazališno živom Nanterreu, preveo je i druge Krležine drame: *Ledu*, *Galiciju*, *Goļgotu* i *Vučjaka*. Preveo je nadalje još trideset i

dva druga naslova naše klasične i suvremene dramske književnosti od čega treba istaknuti sjajan prijevod Držićeva *Skupa*, Kamovljevu *Tragediju mozgov* (tiskan u «Le Fantôme de la liberté») i *Mamino srce*. U njegovu prevodilačkom opusu još je Galović (*Pred smrt*), Tucić (*Povratak*), Donadini (*Gogoljeva smrt*), Marinković (*Albatros*), Božić (*Pravednik*), Budak (*Mečava*), Šoljan (*Dioklecijanova palača*), Matković (*Heraklo*), Bajsić (*Gle, kako dan lijepo počinje*) i najrecentnije – gotovo zaboravljena drama zanemarenog dramatičara i našega najistaknutijeg «l'homme de théâtre» Tita Strozija, *Ecce homo*.

Od suvremenika, Rajčeviću nisku prijevoda nastavljaju spomenuti *Kamov, smrtopis* Slobodana Šnajdera (tiskan također u Durieuxovu «Le Fantôme de la liberté»), Matišićev *Ničiji sin*, Gavranova *Nora danas*, pa *Bijelo i Prolazi sve* Dubravka Mihanovića, *Klempajevi* (parodija *Glembajevih*) Pave Marinkovića, kao i dvije drame Tene Štivičić, *Nemreš pobjeć od nedjelje* i *Nevidljivi*.

Nažalost, kako u nas nema sustavnoga poticaja knjizi, sve će i dalje u francusko-hrvatskim vezama ostati na individualnim naporima Rajčevića i ostalih entuzijasta našega podrijetla u Francuskoj. Naime, bez pomoći države, projekt promocije književnosti u inozemstvu nemoguć je i kod mnogo većih država od Hrvatske i ostalih iz regije. I dok hrvatsko Ministarstvo kulture s tek minimalnim sredstvima potpomaže prijevode hrvatskih knjiga na strane jezike, jasno je da država, ali ni izdavačko-književnički ceh nemaju baš nikakvu strategiju u plasiranju hrvatskih pisaca, poglavito dramatičara u inozemstvo. Mnogobrojna francuska kazališta, koja velik dio svoga programa duguju upravo stranim umjetnicima, trupama, autorima i producentima, samo čekaju da im se pokuca na vrata, što samo po sebi i nije jednostavan zadatak, k tomu ga je potrebno dobro organizirati – uz ljude poput Rajčevića, Lazina i Dolmieu na «terenu», to ne bi trebalo ostati nemogućom misijom.

Hrvatska je kulturna politika ta koja se i u ovome segmentu djelovanja mora probuditi iz svog autističnog i dubokog sna, autori – uz njih i prevoditelji – odavno su budni i aktivni.

Pariz, studeni 2017.